

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 202-207

УДК: 34.343
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_30](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_30)

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН КЫЛМЫШТУУЛУГУНУН СЕБЕПТЕРИ
ПРИЧИНЫ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ
CAUSES OF JUVENILE DELINQUENCY

Турсунбай кызы Гулиза
Турсунбай кызы Гулиза
Tursunbai kyzu Guliza

окутуучу, Ош мамлекеттик университети
преподаватель, Ошский государственный университет
Lecturer, Osh State University

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН КЫЛМЫШТУУЛУГУНУН СЕБЕПТЕРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Жашы жете электердин кылмыштуулугу-бул көңүл бурууну жана ар тараптуу анализди талап кылган олуттуу социалдык көйгөй. Бул макалада автор жашы жете электердин кылмыштуулугунун негизги себептерин изилдеп, аларды алдын алуу үчүн мүмкүн болгон чараларды сунуштайт. Жашы жете электердин жүрүм-турумуна таасир этүүчү социалдык, экономикалык жана психологиялык факторлорду талдоо менен изилдөө көйгөйдүн тамырын аныктоого умтулат. Жумушта талкууланган негизги факторлордун катарына төмөнкүлөр кирет: үй бүлөнүн кыйрашы, айлана-чөйрөнүн терс таасири, социалдык колдоонун жоктугу, билим берүү жана экономикалык көйгөйлөр. Мындан тышкары, өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун алдын алуу боюнча ар кандай программалар жана стратегиялар, мисалы, социалдык реабилитация, билим берүү жана алдын алуу чаралары жана аларды ишке ашырууда мамлекеттик жана мамлекеттик мекемелердин ролу талкууланат.

Ачкыч сөздөр: жүрүм-турум, көйгөй, алдын алуу, өспүрүм, жумуш, талкуу, себептери, үй бүлө, мамлекет

ПРИЧИНЫ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

CAUSES OF JUVENILE DELINQUENCY

Аннотация

Актуальность. Подростковая преступность - серьезная социальная проблема, требующая внимания и всестороннего анализа. В этой статье автор рассматривает основные причины подростковой преступности и предлагает возможные меры предосторожности для их предотвращения. Анализируя социальные, экономические и психологические факторы, влияющие на поведение несовершеннолетних, исследование направлено на определение корня проблемы. Вот некоторые из основных факторов, которые обсуждаются на работе: разрушение семьи, негативное воздействие окружающей среды, отсутствие социальной поддержки, образования и экономические проблемы. Кроме того, обсуждаются различные программы и стратегии профилактики преступности несовершеннолетних, такие как социальная реабилитация, образовательные и профилактические меры, а также роль правительства и государственных учреждений в их реализации.

Abstract

Relevance. Juvenile delinquency is a serious social problem that requires attention and a comprehensive analysis. In this article, the author examines the main causes of juvenile delinquency and suggests possible precautions to prevent them. By analyzing the social, economic and psychological factors that influence the behavior of minors, the study is aimed at determining the root of the problem. Some of the main factors that are discussed at work are: the destruction of the family, the negative impact of the environment, the lack of social support, education and economic problems. In addition, various programs and strategies for the prevention of juvenile delinquency are discussed, such as social rehabilitation, educational and preventive measures, as well as the role of the government and state institutions in their implementation.

Ключевые слова: поведение, проблема, профилактика, подросток, работа, обесуждение, причины, семья, государство

Keywords: behavior, problem, prevention, adolescent, work, discussion, causes, family, state

Киришүү

Актуалдуулугу. Жашы жете электер-бул өлкөнүн келечеги. Кылмыштуу жолго түшүп жатканыңыздын себептерин түшүнүү коомдун жана мамлекеттин жыргалчылыгынын ачкычы.

Кылмыш жолунда жашы жете элек балдардын калыптанышы ар кандай себептерден улам жана ар кандай факторлордун таасири астында болот, аларды жалпы (башкача айтканда, кылмыштуулукту жалпы социалдык көрүнүш катары калыптандыруу үчүн мүнөздүү) жана атайын (бул учурда жашы жете элек балдардын кылмыштуу жүрүм-турумун калыптандыруу үчүн гана мүнөздүү) деп бөлүүгө болот. Атайын факторлорду себептердин эки тобуна бөлүү максатка ылайыктуу: ички жана тышкы.

Ички себептерге төмөнкүлөр кирет, өзүн-өзү ырастоо каалоосу; агрессияга тубаса тенденция (анын ичинде тышкы таасирлерге көбүрөөк кабылган психикага байланыштуу); моралдык мамилелердин жана принциптердин калыптанбагандыгы. Булар ошондой эле төмөнкүлөрдү камтыйт: максимализм, өзүн-өзү сыйлоонун туруксуздугу, көз карандысыздыкка умтулуу, жашоо тажрыйбасынын жетишсиздиги жана сунуштун жогорулашы. Башкача айтканда, бул жашы жете электин инсандыгына түздөн-түз байланыштуу себептер.

Тышкы себептерге төмөнкүлөр кирет: жакынкы чөйрөнүн, биринчи кезекте үй-бүлөнүн кыйратуучу таасири; тарбиялоонун өзгөчөлүктөрү, атап айтканда, өтө катаал (деспотикалык) же өтө жумшак (уруксат берүүчү) тарбиялоо стилдери; субкультуралардын таасири; атайын мекемелерде иш тажрыйбасы; чыр-чатактар; үй-бүлөлүк көйгөйлөр. Башкача айтканда, бул жашы жете элек баланын инсандыгына айлана-чөйрөнүн таасирине байланыштуу себептер.

Ошондой эле, биринчи кезекте, эс алуунун жетишсиздигин, массалык маалымат каражаттарынын кыйратуучу таасирин жана мектептин төмөн билим берүү таасирин камтыган кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптануу шарттарын белгилей кетүү керек. Криминалдык жүрүм-турумдун калыптанышынын шарттарын эске алуу аларды себептерден айкыныраак айырмалоо үчүн зарыл, анткени алардын айрымдары, бир караганда, жаңылыш себеп катары кабыл алынышы мүмкүн.

Ошентип, кылмыштуу жолго түшүүнүн мындай себебин "бийлик менен өз ара аракеттенүүнүн терс тажрыйбасы" деп атаса болот. Бул тажрыйба тышкы таасирлерге тиешелүү болсо да, ал жеке адамдын ички мамилеси менен гана бузулуп, мисалы, көйгөйлөргө альтернативдүү, мыйзамсыз чечимдерди колдонууда айтылган терс девианттык жүрүм-турумдун калыптанышына алып келет.

Жашы жете электердин кылмыштуулугу-бул ар кандай факторлордун айынан пайда болгон татаал көрүнүш. Бул жерде жашы жете электердин кылмыштуулугунун негизги себептеринин айрымдары келтирилген:

- Үй-бүлөнүн бузулушу, туруксуз үй бүлөлүк мамилелер, ажырашуу, ата-энесинин камкордугунун жетишсиздиги жана көңүл буруу өспүрүмдөрдүн четтетилишине жана алардын кылмыштуу иштерге катышуусуна алып келиши мүмкүн;

- Курчап турган чөйрөнүн таасири, кылмыштуулук көп болгон аймактарда жашоо же бузуку курдаштардын таасири кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптанышына өбөлгө түзөт;

- Социалдык-экономикалык факторлор, жакырчылык, жумушсуздук жана билим алуу жана ресурстарга жетүү мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу жаштардын жашоосун сактап калуу үчүн кылмыштуу иштерге катышуусуна алып келиши мүмкүн;

- Социалдык колдоонун жоктугу, коомдон, мектептен жана башка мекемелерден жетишсиз колдоо четтөө сезимине жана коомго кабыл алынбай калуу сезимине алып келиши мүмкүн, бул кылмыштуулукка алып келиши мүмкүн;

- Психологиялык көйгөйлөр, депрессия, тынчсыздануу, өзүн төмөн баалоо сыяктуу эмоционалдык жана психологиялык көйгөйлөр кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптанышында да роль ойношу мүмкүн;

- Массалык маалымат каражаттары маданияттын таасири, кинодогу, видео оюндардагы, музыкадагы жана башка медиа түрлөрүндөгү зордук-зомбулук өспүрүмдөргө кылмыштуу жүрүм-турумду моделдөөгө салым кошуу менен терс таасирин тийгизиши мүмкүн;

- Билим берүү жана контролдоонун жетишсиз чаралары, катуу эрежелердин жоктугу, ата-энелердин же камкорчулардын жетишсиз тарбиясы жана көзөмөлү өспүрүмдөрдү туура жетекчиликсиз жана колдоосуз калтырышы мүмкүн, бул кылмыштуулукка өбөлгө түзөт.

Бул факторлор көбүнчө бири-бирине байланыштуу жана өз ара аракеттенип, өспүрүмдөрдүн кылмыштуулукка баруу коркунучун жогорулатат. Бул көрүнүш менен күрөшүү үчүн ар тараптуу чаралар анын ичинде үй бүлөлөргө колдоо көрсөтүү, билим берүү программалары, социалдык реабилитация жана кылмыштуулукка каршы күрөшүү жаатындагы ар кандай мекемелер менен уюмдардын ортосундагы кызматташтыкты күчөтүү зарыл.

Жашы жете электердин кылмыштуулугу-бул өспүрүмдөрдүн (адатта 12-18 жаштагылар) мыйзамдарды же социалдык нормаларды бузган жана уурулук, тоноо, зордук-зомбулук, баңгизат кылмыштары жана башкалар сыяктуу ар кандай кылмыштуу иштерди камтышы мүмкүн болгон жүрүм-туруму.

Мигранттардын балдарынын маселесине байланыштуу, өспүрүмдөр, алардын мигрант статусуна карабастан, ар кандай себептерден улам кылмыштуулуктун жолуна түшүү коркунучунда болушу мүмкүн экендигин белгилей кетүү маанилүү. Бул үй бүлөнүн кыйрашы, билим алуу жана ресурстарга жетүү мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу, девиант курдаштарына дуушар болуу, социалдык колдоонун жетишсиздиги жана башкалар сыяктуу социалдык, экономикалык, психологиялык жана маданий факторлорго байланыштуу болушу мүмкүн.

Мигранттардын жана башка алсыз топтордун балдарынын арасындагы өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун алдын алуу үчүн, алардын билим алууга, социалдык колдоого жана коомго интеграциялоо мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болушу маанилүү. Ошондой эле кылмыштуулуктун тобокелдиктерин ачыкка чыгаруу жана алардын социалдык адаптациясы жана өнүгүшү үчүн альтернативдүү жолдорду сунуштоо үчүн өспүрүмдөрдүн арасында профилактикалык иштерди жүргүзүү керек. Реабилитациялоо жана реинтеграциялоо программалары өспүрүмдөргө кылмыштуулуктун жолуна түшпөөгө жана жаңы чөйрөдө ийгиликтүү адаптациялоого мүмкүнчүлүк берет.

Жогорудагы себептердин айрымдарын кененирээк карап чыгуу керек. Белгилей кетүүчү нерсе, бул макалада антисоциалдык жүрүм-турумдун, кылмыштуулуктун экстремалдык формасын калыптандыруунун өзгөчө факторлору бар себептер тобуна артыкчылык берилет, анткени алар каралып жаткан маселеге байланыштуу чечүүчү мааниге ээ.

Бул үй-бүлөнүн негизги милдети тарбиялоо экендигинен башталышы керек. Билим берүү-бул жашы жете элек баланын жүрүм-турум нормаларын жана эрежелерин негизги түшүнүүсүн өрчүткөн максаттуу процесс болгондуктан, кабыл алуунун тууралыгы жана негизги нормаларды жана эрежелерди өздөштүрүүнүн натыйжалуулугу анын мүнөзүнө жараша болот.

Эң зыяндуусу-билим берүүнүн эки түрү: деспотиялык жана тымызын. Тарбиялоонун деспотиялык мүнөзү, башкача айтканда, балага болгон туруктуу кысым анын бардык иш-аракеттерин катуу көзөмөлдөө менен бирге, жашы жете элек баланын, айрыкча "өткөөл мезгилде" эркиндикке болгон каалоосун бекемдейт жана көз карандысыздык, кара ниеттик жана мыкаачылыктын атмосферасын түзөт. Бул өспүрүмдөрдүн максимализми менен аралашып, жашы жете элек баланы үйдөн качууга жана үй-жайсыз адамдардын катарын толуктоого түртөт, алар көбүнчө ар кандай максаттарда кылмыш жасашат. Бул кылмыш "өспүрүмдөрдүн көтөрүлүшүнүн" натыйжасы болушу мүмкүн. Жана мындай кылмыштын зордук-зомбулук мүнөзүн жокко чыгарууга болбойт, мисалы, ата-энелерге физикалык каршылык көрсөтүү менен (айрыкча тарбиялоодо физикалык таасир этүү ыкмаларын колдонуу менен).

Эгерде биз тарбиялоодо физикалык зомбулукту колдонуу жөнүндө сөз кылсак, анда мындай ыкмалар баланын инсандыгын калыптандырууга өтө терс таасирин тийгизерин белгилей кетүү керек. Тескерисинче, бирок ушул сыяктуу кесепеттерге алып келет, бул баланын кандайдыр бир күнөөсү үчүн кечирилген жана ал өзүнүн иш-аракеттери үчүн жооптуу эмес. Мындай тарбия жазасыз калуу жана жол бербөө сезимин калыптандырууга алып келет. Бул өз кезегинде социалдык коркунучтуу иш-аракет үчүн жазадан коркунун жоктугуна, жасалган аракеттердин зыяндуулугун жетиштүү деңгээлде билбөөгө алып келиши мүмкүн.

Албетте, үй-бүлөнүн таасири билим берүү таасири менен гана чектелбейт. Балдарга болгон мамилеси менен тыгыз байланышта болгон ата-энелердин жүрүм-туруму да маанилүү (бул мамиледен тышкары, ата-энелердин жүрүм-турумун эске алуу сунушталбайт). Ата-энелердин жүрүм-туруму менен алардын балдар менен болгон мамилесинин ортосундагы мамиленин таасирин мисал катары караса болот. Биринчи мисал: ата-эненин жүрүм-туруму оң деп мүнөздөлөт, алардын балдарга болгон мамилеси терс деп мүнөздөлсө, андан төмөнкү тыянак келип чыккан - балдардын жүрүм-туруму терс болушу ыктымал. Экинчи мисал карама-каршы жагдайды көрсөтөт: качан ата-энелердин терс жүрүм-туруму (мисалы, аракеттик), алардын балдарга болгон мамилеси оң деп мүнөздөлөт.

Мындан улам, бул учурда балдардын андан ары оң жүрүм-турумунун ыктымалдыгы жогору. Бул ата-энелердин балдарга болгон мамилеси ата-энелердин жүрүм-турумуна караганда алардын жүрүм-турумунун мүнөзүнө көбүрөөк таасир этерин көрсөтөт, бул балдар менен ата-энелердин ортосундагы эмоционалдык байланыштан улам.

Тарбия жана балага болгон мамиле көйгөйлөрүнө байланыштуу балдар «өз алдынча калган» кырдаал болуп саналат. Бул көп учурда жакшы себептерден улам болот: ата-энелер үй-бүлөгө керектүү нерселердин бардыгын камсыз кылуу үчүн көп убактысын жумушта өткөрүшөт. Айрыкча, чоң үй-бүлөлөр бул факторго дуушар болушат, анткени мындай үй-бүлө татыктуу жашоо деңгээлин камсыз кылуу үчүн олуттуу каржылык ресурстарга муктаж. Бирок ушундан улам, педагогикалык эффект негизинен жок же жетишсиз болгон жагдай пайда болот. Эгерде финансылык жана психологиялык факторлор эске алынбаса, биринчи жана

кийинки баланын төрөлүшү маселесине этиятсыз мамиле жасоо менен кырдаалды курчутушу мүмкүн, бул дагы көйгөйгө алып келиши мүмкүн.

Кийинки тышкы себеп жогоруда айтылган балдарга болгон мамилеси-финансылык көйгөйлөр менен тыгыз байланышта. Экономикалык себептер кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптанышынын жалпы факторлору деп аталат. Бирок, көпчүлүк жашы жете элек балдардын каржылык банкроттугунан улам, бул себеп негизинен үй-бүлөнүн каржылык абалы менен байланышкан айрым өзгөчөлүктөргө ээ. Оор каржылык кырдаал ар бир адамды кылмыш жасоого мажбурлашы мүмкүн. Жашы жете элек балдардын ата-энеси финансылык кыйынчылыктарга дуушар болгон деп айыптаган адамдар кылмыш жасаганга көбүрөөк жакын болушат. Жашы жете электерге, өзгөчө өспүрүмдөргө мүнөздүү максимализм акча табуунун оңой жана тез жолу катары аларды кылмыш жасоого мажбурлоого жөндөмдүү.

Бирок, мындай жагдайларга карабастан, кылмыш жасоо акталбайт. Өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугунун алдын алуу үчүн реабилитациялоо чараларын жазалоо чаралары менен айкалыштыруу жана балдардын жана өспүрүмдөрдүн жагымдуу өнүгүүсүнө шарт түзүүгө багытталган алдын алуу чараларын көрүү керек.

Ошондуктан, жашы жете электердин кылмыштуулугу көйгөйүн түшүнүү менен чечүү жана жашы жете электерге билим алуу, социалдык колдоо жана коомго ылайыкташууну жана интеграциялоону жеңилдеткен башка ресурстар менен камсыз кылуу менен алардын жүрүм-турумун оңдоого жардам берүү маанилүү.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодекси 28.10.2021-ж. №127 <https://mvd.gov.kg/kg/ministry/normative-bases/15>
3. Бабаев Т. М., Каргина Н. В. Юридическая психология. М.,2010.
4. Гранат Н. Л. Правосознание и правое воспитание // Общая теория государства и права. М.: Зерцало, 1998. Т. 2.
5. А. Туракулова “Баламды кантип тарбиялайм?” Бишкек-2020.
6. Өспүрүмдөрдүн суициддик аракетин азыркы учурдун социалдык - педагогикалык көйгөйлөрү катары / С. Ш. Кошонова, Д. А. Жолдошбаев, М. А. Накатаев, Н. Т. Кожомкулова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 3, No. 3. – P. 206-219. – EDN BQVOPP.
7. Попрядухина, Н. Г. Специфика психолого-педагогической помощи подросткам с компьютерной зависимостью / Н. Г. Попрядухина // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-4. – С. 210-216. – EDN NGMZND.